

Endonezya’da Bir Osmanlı Görevlisi: Batavya Başşehbenderi Mehmed Kamil Bey’in Hayatı ve 1897 Tarihli Raporu*

Zübeyir Tetik**

Geliş Tarihi: 26.09.2020 | Kabul Tarihi: 13.10.2020

Özet

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Sultan II. Abdülhamid’in uygulamaya koyduğu Panislamist siyaset çerçevesinde diğer ülkelerde olduğu gibi Güneydoğu Asya’daki Müslüman halk ile de bağlantı kurmak ve bölgede halifelik makamının etkisini hissettirmek istemiştir. Bu doğrultuda 1882 yılında Hollanda hâkimiyetindeki Endonezya’nın başkenti Cakarta’da (Batavya) bir başşehbenderlik (konsolosluk) açılmış ve birçok Osmanlı başşehbenderi bölgeye gönderilmiştir. Bunlardan biri de Mehmed Kamil Bey’dir. 1897-1898 yılları arasında Batavya Başşehbenderi olarak görev yapmış olan Mehmed Kamil Bey, halifenin bölgedeki temsilcisi olarak büyük bir itibara sahip olmuş, yerel halkla ve bölgedeki diğer temsilcilerle görüşmüş ve karşılıklı iyi ilişkiler kurmuştur. Fakat bu girişimlerden rahatsız olan Hollandalı yetkililer tarafından istenmeyen adam olarak ilan edilmiş ve daha sonra görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Mehmed Kamil Bey, görevi esnasında Hollanda tarafından işgal edilen ve sömürge yönetimi kurulan Endonezya adalarının siyasi, sosyal, ekonomik ve dini durumlarından kısaca bahseden bir rapor hazırlamış ve onu Hariciye Nezaretine göndermiştir. İşte bu çalışmada kısaca Batavya Başşehbenderliğinin açılmasına değinildikten sonra, Mehmed Kamil Bey’in hayatı ve memuriyeti hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca onun

* Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, 2019 yılında tamamlanan “Osmanlı Devleti’nin Batavya Başşehbenderleri ve Faaliyetleri (1883-1908)” adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Gaziantep. zubeyir.tetik@gibtu.edu.tr

görevi sırasında hazırladığı ve Hariciye Nezaretine gönderdiği 1897 tarihli raporu kısaca değerlendirilerek Osmanlı Devleti'nin Endonezya'daki siyasi, sosyal, ekonomik ve dini alanlardaki faaliyetlerine dair yapılan çalışmalara katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Batavya Başşehbenderliği, Mehmed Kamil Bey, Endonezya, Hollanda.

An Ottoman Official in Indonesia: The Life of Batavia Consul-General Mehmed Kamil Bey and His Report Dated 1897

Abstract

Ottoman Empire, after the second half of the 19th century, Sultan Abdulhamid's II wanted to establish connections with the Muslim people in Southeast Asia region as the case in other countries within the framework of the Panislamist policy that he put into practice, and wished to make the influence of the caliphate position to be felt in the region. Accordingly, in 1882 an office of general consulate was opened in Jakarta (Batavia), the capital city of Indonesia under Dutch rule, and many Ottoman consul generals were appointed to this office. One of them was Mehmed Kamil Bey, who served as the consul general of Batavia between the years of 1897 and 1898. As the representative of the caliph in the region, he had a great reputation among the local Muslim people and he established mutual good relations with them and other foreign representatives in the region. However, he was declared a persona non grata by the Dutch authorities, who were uncomfortable with these attempts, and therefore he had to leave his post later. During his office term, Mehmed Kamil Bey prepared a report that briefly mentions the political, social, economic and religious situations of the Indonesian Islands, which were occupied by the Netherlands and established colonial rule, and he sent it to the Foreign Ministry. In this study, after briefly mentioning the opening of Batavia general consulate, information will be given about the life and official works of Mehmed Kamil Bey. In addition, by evaluating briefly the report dated 1897

that he prepared during his duty and sent it to the Ministry of Foreign Affairs, contribution will be made to the studies on the activities of the Ottoman Empire in the political, social, economic and religious fields in Indonesia.

Keywords: Ottoman Empire, Batavia General Consulate, Mehmed Kamil Bey, Indonesia, The Netherlands.

Giriş

Endonezya adaları, 16. yüzyılın başlarından itibaren Avrupalı sömürgeci devletlerin nüfuz ve tesiri altına girmeye başladı. Bölgeye ilk gelen Avrupalılar, 1511’de Malaka’yı yıkan ve yaklaşık bir asır boyunca bölgenin baharat ticaretini elinde tutan Portekizliler idi. Endonezya’nın doğusundaki Maluku adalarında hem ticaret hem de misyonerlik yapan Portekizlilerin ticaretten elde ettikleri büyük kazanç diğer sömürgeci ülkelere de cazip geldi. Malî ve askerî bakımlardan Portekizlilerden daha üstün olan Hollandalı denizci ve tüccarlar, 16. yüzyılın sonlarından itibaren kabileler halinde bölgeye akın etmeye başladılar. İlk yıllarda kendi aralarında rekabet halinde olan Hollandalı sömürgeci şirketler, hükümetin tavsiyesi üzerine Mart 1602’de birleşerek Birleşik Doğu Hindistan Şirketi’ni¹ kurdular.²

Hollanda hükümeti tarafından yarı egemen yetkiler verilen bu şirket kısa süre içinde, siyasî ve askerî bir güç haline geldi ve Cava adasının kuzeybatı kıyısında yer alan ve günümüzde Endonezya’nın başkenti olan Cakarta³ şehrini 17. yüzyıl başlarında işgal etti. Tahrip

¹ Asıl adı Birleşik Doğu Hindistan Şirketi’dir. (Vereenigde Oost-Indische Compagnie - VOC); Hollanda’nın Güneydoğu Asya sömürgelerini idare eden özerk devlet statüsündeki ticari sömürge şirkettir. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi hakkında bilgi için bkz. İsmail Hakkı Göksoy, “Hollanda Doğu Hindistan Şirketi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 232-234.

² İsmail Hakkı Göksoy, “Endonezya (Sömürge Dönemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 204-209.

³ Cakarta şehrinin tarihi ve sömürge dönemi hakkında bilgi için bkz. Sırrı Erinç, “Cakarta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7: 30-32.

ettikleri şehrin harabeleri üzerine etrafı yüksek surlarla çevrili yeni bir kale-şehir kuran Hollandalı sömürgeciler, buraya ilkçağlarda Hollanda'daki eski bir kabilenin adı olan Batavlar'a izâfeten Batavya adını verdiler ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin ana merkezi yaptılar.⁴ Sömürge faaliyetlerini bu merkezden yöneten Hollandalılar 19. yüzyılın sonuna doğru takımadaların büyük bir bölümünü sömürge savaşları ve mahalli idarecilerle yaptıkları ikili anlaşmalar sonucunda kendi nüfuz alanı ve yönetimi altına almayı başardılar.⁵

1. Batavya Başşehbenderliğinin Açılması ve Osmanlı Başşehbenderleri

Osmanlı Devleti'nin söz konusu bölgeler ile ilişkileri 16. yüzyıla kadar dayansa da özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu bölgelerde herhangi bir resmi temsilci bulundurmamıştır. Bunun en önemli sebeplerinin başında Hollanda Hükümeti'nin 1856 yılına kadar Hint Okyanusu'ndaki sömürgelerinde hiçbir devlete konsolosluk açma izni vermemesi gelmektedir.⁶ Ancak iki devlet arasında 20 Nisan 1857 tarihinde Lahey'de imzalanan anlaşma⁷ ile Osmanlı Devleti, Hollanda sömürgesi altındaki Endonezya'da şehbenderlik⁸ açma hakkı kazanmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin devamlı iç karışıklıklarla uğraşması, mesafenin uzak olup haberleşme imkânının son derece kısıtlı olması, maddi imkânların yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı bölge ile münasebetlerde kesintiler yaşanmıştır.⁹ Ayrıca

⁴ İsmail Hakkı Göksoy, *Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*, (Ankara: İSAM Yayınları, 1995), 16-17.

⁵ Göksoy, "Endonezya (Sömürge Dönemi)", 11: 204-209.

⁶ Diren Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şehbenderliği: Kuruluşu, Baş Şehbender Ali Galib Bey ve Layihası", *International Congress of Eurasian Social Sciences*, 8/28 (Ağustos 2017): 731.

⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadâret Divan-ı Hümayûn Nâme-i Hümayûn Kısmı Belgeleri [A.DVN.NMH]*, No.8, Gömlek No. 30.

⁸ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar konsolosluga eşdeğer görülen dış temsilciliğin adıdır. 1908'deki II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bu kelime terk edilerek resmi olarak konsolosluk tabiri kullanılmıştır.

⁹ Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1992), 345-346.

Osmanlı Devleti, ticaret ağının bu bölgeye henüz ulaşmamış olması nedeniyle ekonomik menfaat elde edilemeyeceğinden uzun yıllar şehbenderlik açmak gibi bir girişimde bulunmamıştır. Ancak 1876 yılında tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid bilhassa 93 Harbi’nden sonra yaygın bir şekilde uygulamaya koyduğu Panislamist siyaset çerçevesinde diğer ülke sömürgelerinde olduğu gibi Hollanda hâkimiyetindeki Müslümanlar ile de doğrudan ve yakın ilişkiler tesis etmeyi amaç edinmiştir. Bu çerçevede gerek önceki sultanlar döneminde hasar gören halife-ümmet bağlarını tamir etmek gerekse Avrupalı devletlerin kurduğu yenedünya düzeninde halife unvanıyla rol alarak bir denge unsuru oluşturabilmek için birçok liman şehrinde şehbenderlikler açılmasına özen göstermiştir.¹⁰

Sultan II. Abdülhamid’in direktifleri sonucunda Osmanlı Hariciye Nezareti, Endonezya ve Hicaz arasında ticaret yapan Osmanlı tebaası tüccarın haklarını korumak ve Müslüman halkın sorunlarını yakından takip etmek, halife ile Müslümanlar arasında bir bağ tesis etmek amacıyla 1881 yılında Hollanda’nın Endonezya adalarındaki sömürge yönetiminin merkezi olan Batavya’da bir şehbenderlik açmayı planlamıştır. Ancak bir takım maddi sıkıntılar sebebiyle ilk olarak buraya fahri şehbender¹¹ atanmasına karar verilmiş ve böylece gerekli vasıflara sahip olan Bağdatlı Seyyid Hızırzade Aziz Efendi 17 Şubat 1882 tarihinde Batavya’ya fahri şehbender olarak tayin edilmiştir.¹²

Osmanlı Devleti fahri şehbender atamasından yaklaşık bir yıl sonra ise bölge ile olan irtibatını daha da güçlendirmek için

¹⁰ Çakılcı, “Batavya’da Osmanlı Baş Şehbenderliği: Kuruluşu, Baş Şehbender Ali Galib Bey ve Layihası”, 730-732.

¹¹ Şehbender; Bir devlet tarafından diğer bir devletin ticaretgâh bir şehir veya iskelesinde teb’asının hukukunu müdafaa ve umûr-u münâsebet-i ticariyyelerine nezâret etmek üzere tayin ve ikame ettirdiği memur. Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, (İstanbul: İkdam Matbaası, 1317), 790.

¹² BOA, *İrade Hariciye [İ.HR]*, No. 285, Gömlek No. 17778; Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 348; İsmail Hakkı Göksoy, *Güneydoğu Asya’da Osmanlı-Türk Tesirleri*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004), 96.

Batavya'ya merkezden maaşlı ve tahsisatlı muvazzaf bir şebbenderin tayin edilerek burada bir şebbenderhânenin açılmasını uygun ve gerekli görmüştür. Böylece 12 Nisan 1883 tarihinde Hariciye Nezareti Tercüme Odası haleflerinden Ali Galib Bey 3.000 kuruş maaş ve 6.000 kuruş tahsisat ile Batavya'ya ilk muvazzaf başşebbender olarak tayin edilmiştir.¹³ 12 Haziran 1883 günü Batavya'ya ulaşan Ali Galib Bey ilk iş olarak şebbenderlik işlerini yürütmek için bir şebbenderhâneye ihtiyaç duymuş ve bunun için bir yer kiralamıştır. Fakat kiralanmış bu yerin Batavya şehir merkezine uzak olması ve şebbenderlik işleri için elverişli olmaması nedeniyle burası terk edilerek Batavya şehir merkezinde yeni bir yer kiralanmış ve şebbenderhâne hizmetine burada devam edilmiştir.¹⁴

Ali Galib Bey yaklaşık üç yıl süren Batavya Başşebbenderliği görevinden sonra Bombay Başşebbenderliğine nakledilmiştir.¹⁵ Batavya Başşebbenderliğine ise 7 Nisan 1886 tarihinde eski Sırbistan Komiseri İsmail Zühdü Efendi tayin edilmiştir.¹⁶ Ancak Ali Galib Bey'in izinli olarak gittiği İstanbul'da başka bir makama tayin edilmesiyle¹⁷ İsmail Zühdü Efendi 23 Ağustos 1886 tarihinde boş

¹³ BOA, *İ.HR.*, No. 289, Gömlek No. 18146; BOA, *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri [DH.SAİD.d]*, No. 1, Gömlek No. 990; *Dahiliye Nezâreti Sicill-i Ahval İdaresi Memurin [DH.SAİD.MEM]*, No. 6, Gömlek No. 8; *Sâlnâme-i Umûr-u Nezâret-i Hâriciye 1306/1888*, (İstanbul: Matba-i Osmâniye, 1306), 511.

¹⁴ BOA, *Sadâret Hususî Maruzât Evrakı [Y.A.HUS]*, No. 174, Gömlek No. 28; BOA, *İ.HR.*, No. 291, Gömlek No. 18283; Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şebbenderliği: Kuruluşu, Baş Şebbender Ali Galib Bey ve Layihası", 734.

¹⁵ BOA, *DH.SAİD.d*, No. 1, Gömlek No. 990; *DH.SAİD.MEM*, No. 6, Gömlek No. 8; *İ.HR.*, No. 301, Gömlek No. 19085; *Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri [HR.SFR.3]*, No. 324, Gömlek No. 7; *Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye 1306/1888*, 511.

¹⁶ BOA, *Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi Belgeleri [HR.SAİD]*, No. 2, Gömlek No. 3; *DH.SAİD.d*, No. 4, Gömlek No. 120; *İ.HR.*, No. 301, Gömlek No. 19085; *İ.HR.*, No. 302, Gömlek No. 19160.

¹⁷ BOA, *DH.SAİD.d*, No. 1, Gömlek No. 990; *DH.SAİD.MEM*, No. 6, Gömlek No. 8; *İ.HR.*, No. 302, Gömlek No. 19182; *Şura-yı Devlet Evrakı [ŞD]*, No. 2512, Gömlek No. 26; *Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye 1306/1888*, s.511.

kalan Bombay Başşehbenderliğine nakledilmiş¹⁸ ve yerine Tahran Sefareti Başkâtibi Ahmed Rıfki Efendi atanmıştır.¹⁹

Ahmed Rıfki Efendi 1886-1891 yılları arasında Batavya Başşehbenderi olarak beş yıl görev yaptıktan sonra 29 Ağustos 1891 tarihinde Barselona Başşehbenderliğine nakledilmiş²⁰ ve böylece münhal kalan Batavya Başşehbenderliği makamına yine aynı tarihte Veliyüddin Şemsi Bey tayin edilmiştir.²¹ Veliyüddin Şemsi Bey’in Batavya’daki görevinden azledilerek Paris Başşehbenderliğine tayin edilmesi²² üzerine 9 Kasım 1895 tarihinde Novorossisk Şehbenderi Mehmed Fuad Bey Batavya Başşehbenderi olarak atanmıştır.²³ Batavya’da yaklaşık olarak 2 yıl görev yapan Mehmed Fuad Bey münhal olan Messina Şehbenderliğine nakledilmiş²⁴ ve onun yerine de bölgedeki faaliyetleri nedeniyle Hollanda ve İngiltere’nin büyük

¹⁸ BOA, *HR.SAİD*, No. 2, Gömlek No. 3; *DH.SAİD.d*, No. 4, Gömlek No. 120; *İ.HR*, No. 303, Gömlek No. 19209; *HR.SFR.3*, No. 316, Gömlek No. 135; *HR.SFR.3*, No. 317, Gömlek No. 7; *HR.SFR.3*, No. 324, Gömlek No. 105; *HR.SFR.3*, No. 324, Gömlek No. 112; Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye 1306/1888, s.610.

¹⁹ BOA, *HR.SAİD*, No. 5, Gömlek No. 16; *DH.SAİD.d*, No. 10, Gömlek No. 221; *İ.HR*, No. 303, Gömlek No. 19233; Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye 1306/1888, 612.

²⁰ BOA, *HR.SAİD*, No. 5, Gömlek No. 16; *DH.SAİD.d*, No. 10, Gömlek No. 221; *İ.HR*, No. 322, Gömlek No. 20830; *İ.HR*, No. 323, Gömlek No. 20849; *Hâriciye Nezâreti Tahrirat [HR.TH]*, No. 112, Gömlek No. 54.

²¹ BOA, *HR.SAİD*, No. 16, Gömlek No. 25; *DH.SAİD.d*, No. 1, Gömlek No. 1032; *İ.HR*, No. 323, Gömlek No. 20849; *HR.TH*, No. 112, Gömlek No. 54.

²² BOA, *HR.SAİD*, No. 16, Gömlek No. 25; *DH.SAİD.d*, No. 1, Gömlek No. 1032; *Bâb-ı Âlî Evrak Odası [BEO]*, No. 729, Gömlek No. 54629; *BEO*, No. 740, Gömlek No. 55437.

²³ BOA, *HR.SAİD*, No. 12, Gömlek No. 22; *DH.SAİD.d*, No. 37, Gömlek No. 223; *İ.HR*, No. 349, Gömlek No. 17; *İ.HR*, No. 349, Gömlek No. 28; *BEO*, No. 703, Gömlek No. 52660; *BEO*, No. 708, Gömlek No. 53080.

²⁴ BOA, *HR.SAİD*, No. 12, Gömlek No. 22; *DH.SAİD.d*, No. 37, Gömlek No. 223; *İ.HR*, No. 355, Gömlek No. 32; *BEO*, No. 981, Gömlek No. 73517; *HR.TH*, No. 199, Gömlek No. 27.

muhalafetine maruz kalacak olan Mehmed Kamil Bey tayin edilmiştir.²⁵

Batavya'ya ulaşmasının ardından halifenin bölgedeki temsilcisi olarak büyük bir itibara sahip olan Mehmed Kamil Bey, yerel halkla ve bölgedeki diğer temsilcilerle görüşmüş ve karşılıklı iyi ilişkiler kurmuştur. Bu girişimlerden rahatsız olan Hollandalı yetkililer, onun halk nazarında itibarını düşürmek için iftiralar atarak karalamaya çalışmışlardır. Hollandalılar tarafından istenmeyen adam olarak ilan edilen Mehmed Kamil Bey, artan baskılara daha fazla dayanamayarak²⁶ 16 Temmuz 1898 tarihinde Liverpool Başşehbenderi Emin Bey ile becayiş ederek Batavya Başşehbenderliği vazifesinden ayrılmıştır.²⁷ Böylece onun yerine Liverpool Başşehbenderi Emin Bey aynı tarihte Batavya'ya başşehbender olarak tayin edilmiştir.²⁸

17 Nisan 1900 tarihinde ise İstişare Odası muavinlerinden Sadık Belig Bey, Emin Bey'in yerine mezkur başşehbenderliğe nakledilmiştir.²⁹ Sadık Belig Bey'in 23 Ocak 1904 tarihinde

²⁵ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *İ.HR*, No. 355, Gömlek No. 40; *İ.HR*, No. 355, Gömlek No. 32; *BEO*, No. 981, Gömlek No. 73517; *BEO*, No. 993, Gömlek No. 74422; *HR.TH*, No. 198, Gömlek No. 100; *HR.TH*, No. 199, Gömlek No. 27; Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şehbenderliği: Kuruluşu, Baş Şehbender Ali Galib Bey ve Layihası", 734.

²⁶ Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk İzleri*, 100-101.

²⁷ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *İ.HR*, No. 359, Gömlek No. 57; *İ.HR*, No. 360, Gömlek No. 17; *İ.HR*, No. 362, Gömlek No. 16; *BEO*, No. 1162, Gömlek No. 87102; *BEO*, No. 1291, Gömlek No. 96775; *HR.SFR.3*, No. 473, Gömlek No. 63; *HR.SFR.3*, No. 473, Gömlek No. 65; *HR.TH*, No. 198, Gömlek No. 100.

²⁸ BOA, *HR.SAİD*, No. 18, Gömlek No. 22; *DH.SAİD.d*, No. 1, Gömlek No. 774; *İ.HR*, No. 359, Gömlek No. 57; *İ.HR*, No. 360, Gömlek No. 17; *İ.HR*, No. 362, Gömlek No. 16; *BEO*, No. 1162, Gömlek No. 8701; *BEO*, No. 1291, Gömlek No. 96775; *HR.SFR.3*, No. 473, Gömlek No. 61; *HR.SFR.3*, No. 473, Gömlek No. 65; *HR.SFR.3*, No. 473, Gömlek No. 66; *HR.SFR.3*, No. 482, Gömlek No. 3.

²⁹ BOA, *HR.SAİD*, No. 12, Gömlek No. 15; *DH.SAİD.d*, No. 81, Gömlek No. 265; *İ.HR*, No. 366, Gömlek No. 56; *BEO*, No. 1473, Gömlek No. 110459; *BEO*, No.

Kırım’daki Taygan Başşehbenderi Rasim Bey ile becayiş yaparak Batavya’dan ayrılması üzerine³⁰ aynı tarihte Rasim Bey Batavya Başşehbenderi görevine getirilmiştir.³¹ Rasim Bey yaklaşık dört yıl bu görevi yerine getirdikten sonra 14 Eylül 1908 yılında vazifesinden azledilerek kadro dışı kalmış³² ve yerine Erşed Bey tayin edilmiştir. Erşed Bey ya da Reşet Bey olarak bilinen mezkur başşehbenderin bu göreve ne zaman tayin edildiği tam olarak tespit edilememekle birlikte 1910-1911 yıllarında görev yaptığı bilinmektedir. Erşed Bey’in Batavya’dan ayrılmasından sonra ise New York Başşehbenderliğinden Refet Bey, 5 Mart 1911 tarihinde Batavya’ya nakledilmiş³³ ve son Osmanlı Batavya Başşehbenderi olarak 1924 yılına kadar yaklaşık 13 yıl bu görevi yürütmüş, Cumhuriyet’in ilanından kısa bir süre sonra 16 Mart 1924’te Ankara’ya dönmüştür.³⁴

Refet Bey’in Ankara’ya dönmesinden sonra Batavya Başşehbenderliğine Cumhuriyet’in ilk yıllarında herhangi bir atama yapılmamıştır. Fakat 1949 yılında Endonezya’nın bağımsızlığını ilan etmesinden kısa bir süre sonra birbirlerinin bağımsızlıklarını tanıyan iki devlet arasında diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. İlk olarak 1954 yılında Hariciye Vekâleti’nin Cakarta’da bir elçilik

1543, Gömlek No. 115677; *Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı [Y.PRK.BŞK]*, 62/17.

³⁰ BOA, *HR.SAİD*, No. 12, Gömlek No. 15; *DH.SAİD.d*, No. 81, Gömlek No. 265; *İ.HR*, No. 387, Gömlek No. 22; *İ.HR*, No. 388, Gömlek No. 1; *BEO*, No. 2263, Gömlek No. 169665; *BEO*, No. 2299, Gömlek No. 172353.

³¹ BOA, *HR.SAİD*, No. 13, Gömlek No. 11; *DH.SAİD.d*, No. 22, Gömlek No. 249; *İ.HR*, No. 387, Gömlek No. 22; *İ.HR*, No. 388, Gömlek No. 1; *BEO*, No. 2263, Gömlek No. 169665.

³² BOA, *HR.TH*, No. 376, Gömlek No. 16; *Eski Batavya Baş Şehbenderi Hacı Rasim Bey’in Meclis-i Mebusan’a Sunduğu Arzuhalı*, (İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1326/1910), 10-13.

³³ BOA, *İ.HR*, No. 425, Gömlek No. 20; *BEO*, No. 3866, Gömlek No. 289889.

³⁴ BOA, *Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı [HR.İM]*, No. 67, Gömlek No. 19; *HR.İM*, No. 239, Gömlek No. 61; Endonezya’da görev yapan Osmanlı başşehbenderlerinin hayatları ve faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Zübeyir Tetik, *Osmanlı Devleti’nin Batavya Başşehbenderleri ve Faaliyetleri 1883-1908* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

açılması yönündeki teklifi İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiştir.³⁵ 1957 yılına geldiğinde ise Türkiye Cumhuriyeti eski adı Batavya olan bugünkü Cakarta şehrinde bir büyükelçilik açmış³⁶ ve böylece 1924 yılında iki ülke arasındaki kopan bağlar yeniden tesis edilmiştir.

2. Batavya Başşehbenderi Mehmed Kamil Bey'in Hayatı

Osmanlı sicil kayıtlarında³⁷ yer aldığına göre, Mehmed Kamil Bey; beşinci ordu-yu hümâyuna mensup otuz altıncı nizâmîye alayının ikinci tabur binbaşısı Hüseyin Zihni Efendi'nin oğlu olup, h.1287 (1870-1871) tarihinde Manastır'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitim ve öğretim hayatına Manastır Sıbyan Mektebinde başlamış ve bu mektepte öğretilen temel dinî dersleri tahsil ettikten sonra Prizren Rüştîye Mektebine devam etmiştir. Prizren Rüştîye Mektebi'nden iyi derecede bir diploma alarak mezun olduktan sonra Selanik Askeri İdadisine girmiş ve burada dinî ve özellikle fennî ilimlere dair dersleri tahsil ettikten sonra üç sene kadar da Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye devam etmiştir. Daha sonra özel hocalardan dil eğitimi alarak Arapça ve Fransızca öğrenmiştir. Son olarak, okuduğu bu mekteplerden sadece Prizren Rüştîyesi'nden diploma aldığı bilinmekte ve bu diplomanın onaylı bir sureti ise sicil dosyasında bulunmaktadır.³⁸

Mehmed Kamil Bey, eğitim ve öğretim hayatının ardından ilk memuriyetine başlamadan önce 8 Muharrem 1309 (14 Ağustos 1891) tarihinde ceyb-i hümâyun-u³⁹ cenâb-ı mülûkâne'den kendisine 250 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Bir müddet bu maaş ile hayatını devam ettirmiş ve 13 Zilkade 1310 (20 Mayıs 1893) tarihinde 23 yaşında iken

³⁵ BOA, No. 30-18-1-2, Gömlek No. 136-74-4.

³⁶ BOA, No. 30-18-1-2, Gömlek No. 146-34-7.

³⁷ Osmanlı Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Komisyonu Defterleri'nden olan 52 numaralı defterin 169. sahifesindeki Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Mehmed Kamil Bey hakkında düştüğü kaydın transkripsiyonu için bkz. Ekler 1.

³⁸ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169.

³⁹ Osmanlılar'da doğrudan padişahın şahsî kullanımına ayrılan para ve buradan yapılan harcamaları ifade eden bir tabirdir. Halil Sahillioğlu, "Ceyb-i Hümâyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 465-467.

padişah buyruğu ve ceyb-i hümâyundan tahsis edilmiş olan maaşına ek olarak 750 kuruş maaş ile Hazine-i Hâssa-i⁴⁰ Şahane Sicill-i Ahvâl Kalemine memur olarak tayin edilmiştir. Bir memur olarak uzun yıllar burada görev yapmış, çalışkanlığı ve azmi ile dikkat çekmiştir. Sicil defterindeki kayıtlar incelendiğinde, Sicill-i Ahvâl Müdüriyetinden ve Hazine-i Hâssa Nezâretinden yazılan birtakım mülahazatlar da vazifesindeki titizliği, gayreti, çalışkanlığı ve başarısı takdir edilerek iyi derecedeki kitabetine de vurgu yapıldığı görülmektedir.⁴¹

Mehmed Kamil Bey, Hâzine-i Hâssa-i Şahane Sicill-i Ahvâl Kaleminde yaklaşık beş yıl başarılı bir şekilde görev yaptıktan sonra bir başşehbenderlikte istihdamı padişah II. Abdülhamid tarafından uygun görülmüştür. Batavya Başşehbenderi Mehmed Fuad Bey’in Messina Başşehbenderliğine tayin edilmesiyle⁴² boş kalan Batavya Başşehbenderliğine Hâriciye Nezâretinden verilen teklif ve Memurîn-i Mülkiye Komisyonundan çıkan karar üzerine, bizzat padişahın teklifi ve buyruğu ile 14 Safer 1315 (15 Temmuz 1897) tarihinde 2.700 kuruş maaş ve 2.700 kuruş tahsisat ile tayin edilmiştir.⁴³ Ayrıca 27 Rebiülâhir 1315 (25 Eylül 1897) tarihinde ise rütbesi artırılarak rütbe-i sâniye sınıfı mütemâyize terfi edilmiştir.⁴⁴ Batavya’ya ulaşmasının ardından halifenin bölgedeki temsilcisi olarak büyük bir itibara sahip olmuştur. Arap asıllılarla iyi ilişkiler kurarak Osmanlı tebaası olmaları yönündeki iddialarını desteklemiş ve sıkıntılarının tercümanı olmuştur. Mahalli Müslüman halkın, özellikle Batavyalı Arap

⁴⁰ Osmanlı padişahlarının şahsî gelir ve giderlerini idare eden teşkilât. Arzu (Tozduman) Terzi, “Hazîne-i Hâssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17:137-141.

⁴¹ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169.
⁴² BOA, *HR.SAİD*, No. 12, Gömlek No. 22; *DH.SAİD.d*, No. 37, Gömlek No. 223; *İ.HR*, No. 355, Gömlek No. 32; *BEO*, No. 981, Gömlek No. 73517; *HR.TH*, No. 199, Gömlek No. 27.

⁴³ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *İ.HR*, No. 355, Gömlek No. 40; *İ.HR*, No. 355, Gömlek No. 32; *BEO*, No. 981, Gömlek No. 73517; *BEO*, No. 993, Gömlek No. 74422; *HR.TH*, No. 198, Gömlek No. 100; *BEO*, No. 199, Gömlek No. 27.

⁴⁴ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *İrade Taltifat [İ.TAL]*, No. 118, Gömlek No. 5.

asıllıların Hollanda baskısı altındaki mağduriyetlerini gidermek için ciddi gayretlerde bulunmuştur. Ayrıca Endonezya ve civar adalardaki liderlerle temaslar kurarak onların davetlerine katılmış ve bir Osmanlı Başşehbenderi olarak vazifelerini titizlikle yerine getirmeye çalışmış, bölge halkının durumunu ve halifeden beklentilerini tespit edip bir rapor hazırlayarak İstanbul'a göndermiştir.⁴⁵ Onun Batavya'daki yerel halkla ve bölgedeki diğer temsilcilerle kurduğu bu ilişkilerin sömürge yönetimine karşı duyguların pekişmesine ve halifenin dinî etkisinin artmasına sebep olacağından korkan ve endişeye kapılan Hollandalı yetkililer, onun etkisini kırmak, faaliyetlerini sekteye uğratmak ve halk nazarında itibarını düşürmek için iftiralar atarak karalamaya çalışmışlardır.⁴⁶

Mehmed Kamil Bey'in Batavya'daki faaliyetlerinden rahatsız olan İstanbul'daki Felemenk (Hollanda) Sefiri, Kamil Bey'in bazı hukuksuz davranışlarda bulunduğunu iddia edip onun hakkında iftiralarla dolu bir yazı yazarak derhal görevden alınması gerektiğini Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Fakat Osmanlı hükümeti yetkilileri başşehbenderinin arkasında durarak onun Batavya'da samimi ve gayretli bir şekilde yürüttüğü hizmetlerinden dolayı kendisine iftira atıldığını, başşehbender hakkındaki iddiaların ispat edilmedikçe görevinden alınmasının söz konusu olmayacağını bildirmiştir. Hatta Mehmed Kamil Bey'in Batavya'dan alınması gerekirse, bölgede işlerin yabancı bir fahri şehbendere bırakılmasının kabul edilemeyeceğini, Müslümanlardan hamiyet ve sadakat sahibi münasip bir şehbenderin tekrar tayin edileceği açıkça vurgulanmıştır.⁴⁷

⁴⁵ BOA, *BEO*, No. 1249, Gömlek No. 93607; *Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik [Y.PRK.EŞA]*, No. 28, Gömlek No. 58; Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, 100.

⁴⁶ Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, 101-102; Ayrıca bkz. İsmail Hakkı Göksoy, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Güneydoğu Asya Bölgesi İle İlişkileri", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2011), 3: 29-55.

⁴⁷ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *BEO*, No. 1134, Gömlek No. 85035; Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk*

Mehmed Kamil Bey’in Endonezya’da iken Osmanlı kamuoyunun başta Hollanda olmak üzere sömürgeci devletlerin bölgedeki Müslümanlar üzerindeki haksız ve baskıcı uygulamaları hakkında bilgilendirilmesinde büyük rol oynamış olması ayrıca Endonezya yöneticilerine ve Açe Sultanlığı’na yardım etmek için uğraştığının Hollandalılar tarafından tespit edilmesi sonucunda Batavya’dan uzaklaştırılması ve geri çağırılması yönündeki talepler artmıştır.⁴⁸ Neticede Hollanda hükümetinin baskılarından bunalan Mehmed Kamil Bey’in, başka bir şehbenderlikte görevlendirilmesine karar verilerek Batavya’dan ayrılması istenmiştir.

Batavya Başşehbenderliğinde yaklaşık bir yıl (1315/1897-1316/1898) azim ve kararlılıkla görev yapan Mehmed Kamil Bey, Hollanda sömürge yetkililerinin baskısı sonucu 26 Safer 1316 (16 Temmuz 1898) tarihinde Liverpool Başşehbenderi Emin Bey ile becayiş ederek 2.700 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsisat ile buraya tayin edilmiştir.⁴⁹ Liverpool’a tayin edilmesinin ardından bu zamana kadar yaptığı güzel hizmetlerine, vazifesinde göstermiş olduğu gayret ve başarısına, özellikle Batavya’daki faaliyetlerine ve mecburi ayrılışına bağlı olarak kendisine üçüncü rütbeden Mecîdî Nişanı verilerek taltif ve takdir edilmiştir.⁵⁰ 17 Zilhicce 1319 (27 Mart 1902) tarihinde ise

Tesirleri, 102; Göksoy, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Güneydoğu Asya Bölgesi İle İlişkileri”, 3: 40.

⁴⁸ H. Taner Seben, *Singapur’daki İlk Temsilciliklerimiz ve Başkonsolos Ahmed Ataullah Efendi*, Türkiye Cumhuriyeti Singapur Büyükelçiliği, (Singapur: 2014), 10; Göksoy, *Güneydoğu Asya’da Osmanlı Türk Tesirleri*, 103; Göksoy, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Güneydoğu Asya Bölgesi İle İlişkileri”, 3: 40.

⁴⁹ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *İ.HR*, No. 359, Gömlek No. 57; *İ.HR*, No. 360, Gömlek No. 17; *İ.HR*, No. 362, Gömlek No. 16; *BEO*, No. 1162, Gömlek No. 87102; *BEO*, No. 1291, Gömlek No. 96775; *HR.SFR.3*, No. 473, Gömlek No. 63; *HR.SFR.3*, No. 473, Gömlek No. 65; *HR.TH*, No. 198, Gömlek No. 100.

⁵⁰ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *İ.TAL*, No. 268, Gömlek No. 57; *HR.SFR.3*, No. 493, Gömlek No. 17; *HR.SFR.3*, No. 507, Gömlek No. 14.

rütbesi arttırılarak rütbe-i ûlâ sınıfı sânisine terfi edilmiş ve kendisine ikinci rütbeden Nişan-ı Âli Osmanî verilmiştir.⁵¹

Mehmed Kamil Bey, Liverpool'da yaklaşık dört yıl görev yaptıktan sonra Hâriciye Nezâreti'nin teklifi ve Memurîn-i Mülkiye Komisyonunun verdiği karar üzerine padişah buyruğu ile 11 Zilkade 1320 (9 Şubat 1903) tarihinde 2.700 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsisat verilerek Korfu Başşehbenderliği'ne tayin edilmiştir.⁵² Günümüzde Yunanistan'ın önemli turistik adalarından biri olan Korfu'da yaklaşık iki yıl görev yaptıktan sonra başka bir yere tayini çıkmıştır. Bunun üzerine Memurîn-i Mülkiye Komisyonu'ndan verilen karar ve padişah buyruğu ile 8 Safer 1322 (24 Nisan 1904) tarihinde 2.800 kuruş maaş ve 3.000 kuruş tahsisat ile günümüzde Malay yarımadasının güney ucunda yer alan İngiliz denetimindeki Singapur Başşehbenderliği'ne tayin edilmiştir.⁵³

Fakat Mehmed Kamil Bey'in Batavya'daki siyasi faaliyetlerini yakından takip eden ve bilen İngiltere hükümeti onun Singapur'a atanmasına karşı çıkararak memuriyetini kabul etmediklerini bildirmişlerdir.⁵⁴ Böylece Memurîn-i Hâriciye Komisyonu'ndan tanzim olunan mazbata üzerine padişah buyruğu ile Singapur'da göreve başlamadan 1 Şaban 1322 (11 Ekim 1904) tarihinde 2.700 kuruş maaş, 500 kuruş tahsisat ve 500 kuruş hâne kirası ile günümüzde Romanya Devleti'nin başkenti olan Bükreş şehrine Osmanlı Başşehbenderi sıfatıyla tayin edilmiştir.⁵⁵

⁵¹ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *İ.TAL*, No. 275, Gömlek No. 48; *İ.TAL*, No. 274, Gömlek No. 72.

⁵² BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *BEO*, No. 1998, Gömlek No. 149824.

⁵³ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *İ.HR*, No. 388, Gömlek No. 23; *İ.HR*, No. 389, Gömlek No. 7; *BEO*, No. 2321, Gömlek No. 174049; *BEO*, No. 2334, Gömlek No. 175004; *BEO*, No. 2334, Gömlek No. 175046.

⁵⁴ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *ŞD*, No. 2742, Gömlek No. 37; *ŞD*, No. 3113, Gömlek No. 55.

⁵⁵ BOA, *HR.SAİD*, No. 14, Gömlek No. 17; *DH.SAİD.d*, No. 52, Gömlek No. 169; *İ.HR*, No. 391, Gömlek No. 20; *BEO*, No. 2427, Gömlek No. 182011.

Mehmed Kamil Bey’in Bükreş Başşehbenderi olarak tayin edildiği vazifesinden sonra başka bir yere atanıp atanmadığı veya başka bir vazifede istihdam edilip edilmediği hakkında sicill-i ahvâl defterinde bir bilgiye ulaşılammıştır. Hollanda ve İngiltere hükümetlerince, bu devletlerin sömürgeleri altındaki yerlerde görev yapması engellenmiş ve istenmeyen adam olarak ilan edilmiş, birçok iftira ve hakarete maruz kalmasına rağmen kendisine verilen tüm görevleri layıkıyla yerine getirmek için titizlikle çalışmıştır. Çalışkanlığı, gayreti ve başarılarından ötürü hem devlet erkânının hem de görev yaptığı yerlerdeki mahalli halkın sevgisini ve saygısını kazanmıştır.

3. Mehmed Kamil Bey’in Hariciye Nezaretine Gönderdiği 1897 Tarihli Raporun Kısa Tanıtımı ve Muhtevası

Batavya Başşehbenderi Mehmed Kamil Bey tarafından kaleme alınan ve Batavya Başşehbenderliği’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen bu rapor⁵⁶, Hollanda tarafından işgal edilen ve sömürge yönetimi kurulan Endonezya ve bölgedeki diğer adaların siyasi, sosyal, ekonomik ve dini durumlarından kısaca bahsetmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik [Y.PRK.EŞA] isimli fonda dosya numarası 28, gömlek numarası 58 ve varak numarası 1 olarak kaydedilen söz konusu rapor, 209/41 evrak numarasına sahip olup Batavya Başşehbenderliği’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilmiştir. Rapor Hicri 19 Recep 1315, Rumi 1 Kanun-u Evvel 1312 (Miladi 14 Aralık 1897) tarihli olup Batavya Başşehbenderi Mehmed Kamil şeklinde mühürlenmiştir.

Raporuna Hollanda’nın bölgedeki hâkimiyet sahasını tarif ederek başlayan Mehmed Kamil Bey, raporun yazıldığı tarih olan 14

⁵⁶ Raporun transkripsiyonu için bkz. Ekler 2. Ayrıca raporun diğer bir transkripsiyonu ve İngilizce çevirisi için bkz. İsmail Hakkı Kadı vd., *Ottoman-Southeast Asian Relations: Sources from the Ottoman Archives*, (Leiden: Brill, 2019), I: 512-519.

Aralık 1897 tarihinde henüz “Endonezya” adı yaygın olarak kullanılmadığı için Hollanda denetimindeki toprakları “Malezya” adıyla zikretmiştir.⁵⁷ O, Sunda ve “Baharat Adası” adı verilen Maluku adalarının tamamında ve Selebes (Sulavesi), Borneo ve Yeni Gine adalarının ise büyük bir kısmında Hollanda hâkimiyetinin bulunduğunu belirtmiştir. Ülkenin toplam nüfusunun ise son istatistiklerde 35 milyona ulaştığını ifade ettikten sonra bölgeye İslamiyet’in gelişinden bahsetmiştir.⁵⁸

Kamil Bey’in verdiği bilgilere göre, Cava ve Sumatra adaları dâhil diğer ikinci derecedeki önemli adalarda yaşam süren yerel halk, Çin ve Hintliler ile olan yakın ilişkileri ve onlarla iç içe olmaları sebebiyle bilinmeyen bir tarihten itibaren Budizm ve Brahmanizm gibi Hint kökenli dinlere girmişlerdir. Ayrıca bu dinlere ait eski ibadet yerleri ve mezarlıklar bölgede halen mevcuttur. 8. yüzyıla doğru Arapların bu bölgelere gelmeleri ve ticari seyahatlere başlamaları üzerine bu tarihten itibaren Malezya’da din ve mezhep yönünden büyük bir inkılap olmuş ve İslamiyet bölgede yayılmaya başlamıştır. Ayrıca Kamil Bey’e göre, İslamiyet bu büyük bölgede çok kısa bir süre içerisinde hızlı bir şekilde yayılmış ve kök salmıştır. Ancak İslam dini gelecekte etkisini ve kabiliyetini göstereceği bir zamanda Avrupalıların saldırılarına ve engellemelerine maruz kalmıştır.⁵⁹

Daha sonra Avrupalıların bölgeye gelişlerine değinen Mehmed Kamil Bey, raporunda Malezya’nın Amerika kıtasının keşfedilmesinden önce Avrupalılar tarafından bilinmediğini nakleder. Ancak Amerika’nın keşfinden sonra Avrupalıların sahip oldukları

⁵⁷ Endonezya ismi Latince Indus ve Yunanca nesos kelimelerinden türetilmiştir ve “ada” anlamına gelmektedir. Hollandalı akademisyenler sömürge döneminde yazdıkları eserlerde Endonezya ismini kullanmaktan kaçındılar. Bunun yerine Malezya, Malay Takımadası, Hollanda Doğu Hindistanı, Doğu Hindistan ve Insulinde isimlerini kullandılar. 1900’lerden sonra Endonezya ismi Hollanda dışındaki akademik çevrelerde yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Vikipedi, “Endonezya” (Erişim 27 Eylül 2020).

⁵⁸ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 28, Gömlek No. 58.

⁵⁹ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 28, Gömlek No. 58.

gemiler ile okyanuslara açıldıklarını, bu kıtayı ve adaları rastgele keşfettiklerini ifade eder ve buraya ilk olarak Portekizlilerin daha sonra ise Hollandalıların geldiklerini söyler. Ayrıca Hollandalıların bölgede bir ticaret şirketi kurduklarını ve bu şirket aracılığı ile idareyi zorla ele geçirdiklerini belirtir. Kamil Bey, raporun devamında Avrupalı devletler arasında 17. yüzyılın sonlarında başlayıp 18. yüzyılın ilk döneminin ortalarına kadar süren savaşlar ve devrimler esnasında Hollanda’nın Fransa denetimine geçmesi üzerine ve Fransa ile savaş halinde olan İngiltere’nin bu olay neticesinde 1811 yılında Hint adalarını işgal ettiğini ifade eder. Hollandalıların Fransa topraklarından çıkması üzerine 1816 tarihinde İngilizlerin bölgenin idaresini tekrar Hollandalılara bıraktıklarını ve bu tarihten itibaren Malezya’nın kesin olarak Hollanda sömürgesi altında kaldığını ve Hollanda hükümetinin bölgede tam bir sömürge yönetimi kurmak için çalıştığını söyler.⁶⁰

Kamil Bey, daha sonra raporunda Hollandalılar ile yerli halk arasındaki husumete ve Müslüman halka yapılan haksız uygulamalara değinmiştir. Ona göre, nüfusu milyonlara ulaşan bu uzak kıtaya, Avrupa’nın batı topraklarından gelen, sayıları mahalli nüfusa göre yok hükmünde bulunan ve bölge halkının adetlerine, dinlerine, gelenek ve göreneklerine tamamen aykırı olan bu soğukkanlı yabancıların bu bölgelerde tam bir hâkimiyet kuramayacakları açıktır. Çünkü bu iki muhalif unsurun bir araya gelmesinin mümkün olmadığını ve her zaman aralarında bir nefretin ve husumetin olduğunu nakleder ve yaklaşık otuz seneden beri devam eden Açe savaşlarını buna örnek olarak verir. Kamil Bey raporun devamında, Hollanda sömürge yönetiminin bu apaçık gerçekler ve doğal sonuçlar karşısında ümitsizliğe düştüklerini, ancak bölgede hâkimiyet kurmak için de her fırsatta silahlı mücadeleden geri durmadıklarını ve Müslüman halka zulmettiklerini söyler. Bu hususta sömürge yönetimin uygun gördüğü en önemli tedbirin mahalli halkın gözlerinin cehaletle örtülerek onları

⁶⁰ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 28, Gömlek No. 58.

karanlıkta bırakıp manevi dirençlerini yok etmek olduğunu nakleder. Kamil Bey'e göre, bir asırdan beri devam eden bu sömürge yönetimi altındaki Müslümanlar merhamet edilmeksizin Hollanda hazinesini ve çıplak Hollandalı mültecilerin keselerini doldurmak için gece gündüz durmadan çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. Müslümanların dinlerini öğrenmeleri engellenmiş, sahip oldukları tüm imkanlar ellerinden alınmıştır. Müslümanlar görünürde vatandaş olarak kabul edilseler de, adeta esir muamelesi görmüşler, amelelik ve hizmetkârlık yapmaya zorlanmışlar ve ömürlerinin sonuna kadar günlük bir avuç pirince mahkûm edilmişlerdir. Kamil Bey, kanunen istisnasız her sınıftan halka eğitim ve öğretim hakkı verildiğini, ancak nüfuzlu kimseler dışında esir ve amele olarak görülüp günlük bir avuç pirinç için çalışan yerel halkın bu haktan istifade etmesinin mümkün olmadığını ifade eder.⁶¹

Kamil Bey raporunun devamında bölge halkının dini ve sosyal durumundan bahsetmektedir. Bölgedeki tüm Müslümanların Şâfi mezhebine bağlı olduklarını söyler. Ancak onların sadece kelime-i şahadet getirmeyi bildiklerini, bunun dışında hiçbir dini ilim ve bilgiye sahip olmadıklarını nakleder. Ayrıca bölgedeki camilerin ve mescitlerin kullanılamaz halde olduğunu, sadece Yogyakarta hâkimine bir cemile olmak üzere Solo şehrinde Hollandalıların devlet bütçesinden harcayarak bir cami yaptırdıklarını zikreder. Vakıf ve yetim mallarının idaresinin ise mahalli hükümet tarafından yürütüldüğünü, birinci ve ikinci derece şehirlerdeki Hadramut ve Somali Araplarından olan birkaç muallimden başka dini ilimlere vâkıf yerli halktan kimsenin olmadığını belirtir. İslam dininin esaslarından olan hac ibadetinin ifası için bu bölgeden her yıl binlerce Müslümanın Hicaz'a gittiğini, Hicaz'da ikamet edip burada dini ilimleri ve şer'i meseleleri öğrenmeye muvaffak olmuş ve memleketine geri dönerek muallimlik yapan kimselerin olmadığını söyler. Ayrıca Hollandalıların sömürge politikaları nedeniyle İslam dininin yok edilmesini

⁶¹ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 28, Gömlek No. 58.

istediklerini belirtir ve her yıl buradan Hicaz’a giden Müslümanların sayısının kontrollü olarak düşürüldüğünü nakleder. Borneo, Selebes ve Yeni Gine adalarının dışındaki yerlerde kalan halkın kendilerine has dilleriyle birlikte Malaylar, Cavalılar ve Sundalılar olmak üzere üç etnik gruptan meydana geldiğini ve özellikle Cavalıların ve Sundalıların tamamen mahrumiyet içinde yaşadıklarını söyler.⁶²

Kamil Bey’e göre, acınacak halde bulunan bu sömürge halkı, dini hissiyatın noksan veya yok edildiği, saf ve güzel ahlaka dair hiçbir eserin bulunmadığı bir memlekette idare olunmaktadır. Dinin kesinlikle yasakladığı ve kerih gördüğü bazı uygulamalar burada mübah kabul edilmektedir. Örneğin, Malaylılar hariç diğer bütün halkın domuz etine olan aşırı düşkünlükleri dikkat çekicidir. Ayrıca İslam’ın ehemmiyet verdiği ailenin başlangıcı sayılan evliliklerin, Cava ve Sumatra adaları dışındaki diğer adalarda tamamen dini usullere aykırı yapıldığını duymanın üzücü olduğunu nakleden Kamil Bey, erkek çocukların sünnet edilmesinin bazı bölgelerde ihmal edildiğini söyler.⁶³

Ona göre, bölgedeki Müslüman kadınlar İslam’ın tesettür emrine riayet etmemekte, başları açık ve yalın ayak gezmektedirler. İslam ahlakının önemli kavramlarından biri olan iffet hissi Malezya kadınları arasında bilinmemektedir. Böylece dik başlıkla kimseyi dinlemeden hareket eden kadınlar Avrupalılar tarafından kandırılarak onların arzu ve isteklerine oyuncak olmuşlardır. Bu hususta erkekler dahi kıskançlık, çekememe gibi duygularını yitirmişlerdir. Ayrıca o, raporunda Malezyalı Müslüman kadınların Hıristiyan Avrupalılar ve Çinliler ile evlilikler yaptıklarını veya kadınların velileri tarafından cüzi bir ücret karşılığında onlara satıldıklarını ve bu evlilikleri yasaklayacak bir cemiyet-i İslamiye’nin veya fetva sahibi bir müftünün bulunmadığını ifade eder. Bu evliliklerden doğan melez bir sosyal sınıfın ortaya çıktığını ve bunların Protestan Hıristiyan dininde

⁶² BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 28, Gömlek No. 58.

⁶³ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 28, Gömlek No. 58.

ve Avrupalı haklara sahip olduklarını kaydeder.⁶⁴ Kamil Bey, Müslüman kadın ve erkeklerin dini bilgidan mahrum kalmaları sebebiyle dinin emir ve yasakları dışında hareket ettikleri vurgusu ve genellemesi yapmıştır.

Ayrıca o, Hollanda sömürge yönetimi tarafından Dr. Snouck (Hurgronje) isminde bir müsteşrikin müftü olarak tayin edildiğini ve Hadramutlu Seyyid Osman isminde bir Müslüman zatın da ona yardımcı olması için göstermelik olarak görevlendirildiğini nakleder. Ayrıca her şehir ve kasabaya sömürge yönetiminin özel delegeliğini yapacak saf müftü ve kadıların tayin edildiğini ifade eder.⁶⁵

Kamil Bey, yukarıdaki tespitlerden sonra raporunun son paragrafında yapılması gerekenler üzerinde durmuştur. Ona göre, İslam dini için önemli bir merkez olan bu bölgede, munasip bir siyasetin izin vereceği bir şekilde hayırlı -geride iz bırakan güzel işleri çoğaltmak, dini eserleri yapmak ve yaymak, burada yaşayan halkın zihinlerini ve düşüncelerini değiştirerek onların durumlarını ıslah etmek halifelik makamına olan güveni ve memnuniyeti artıracığı açıktır. Ancak Kamil Bey, diğer tüm meselelerin terk edilerek ilk olarak Müslüman kadınların Hıristiyan ve putperestler ile evliliklerini durdurmanın gerekli olduğunu ve bu durumun ıslah edilerek Müslümanlar arasında tekrar birlik ve beraberliğin sağlanmasını ister. Osmanlı Hariciye Nezareti'nin bir an önce girişimlere başlaması ve Hollanda'nın Lahey şehrinde bulunan Osmanlı Sefareti'ne ve diğer ilgili makamlara ve ayrıca kendisine gerekli emirleri içeren izin ve talimatın gönderilmesi ve bunların mahalli hükümet nezdinde kullanılması hususunda teklifte bulunur. Mehmed Kamil Bey, raporunu "Batavya Başşehbenderi Bende-i Mehmed Kamil" mührü ile sonlandırmıştır.⁶⁶

⁶⁴ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 28, Gömlek No. 58.

⁶⁵ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 28, Gömlek No. 58.

⁶⁶ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 28, Gömlek No. 58.

Sonuç

Şehbender kelimesi, Osmanlı Devleti’nde konsolos anlamında kullanılan bir terimdir. Şehbenderlik ise, konsolosluğa eşdeğer görülen dış temsilciliğin adıdır. 1908’deki II. Meşrutiyet sonrasında bu kelime terk edilerek resmi olarak konsolosluk tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Yurt dışındaki temsilciliklerin adı olarak şehbenderlik, tam manasıyla 19. yüzyılda teşekkül etmiştir. Osmanlı Devleti 16. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlere ticari imtiyazlar tanımış ve birçok devletin Osmanlı şehirlerinde konsolosluklar açmasına izin vermesine rağmen, kendisi bu konuda oldukça geç kalmış ve yabancı ülkelerde daimî Osmanlı temsilciliklerinin açılması ancak 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti sadece Avrupa’da değil Güney Doğu Asya’da da Müslüman halk ile bağlantı kurmak ve bu bölgede halifenin nüfuzunu artırmak için konsolosluklar açmıştır. Bunlardan biri de günümüzde Endonezya Cumhuriyeti’nin başşehri olan Cakarta’dadır. Hollanda sömürgesi döneminde ismi Batavya olan bu şehirde açılan konsoloslukta 1882 yılından itibaren resmi olarak birçok şehbender görev yapmıştır.

Merkezden muvazzaf olarak tayin edilen Osmanlı Batavya Başşehbenderleri görev sürelerince Hollanda sömürge yönetiminin tüm baskılarına ve engellemelerine rağmen Osmanlı Devleti’nin menfaatlerini korumak, Müslüman halk üzerindeki adaletsiz uygulamaları ve tüm yaptırımları kaldırıp onların haklarını ve çıkarlarını gözetmek için çalışmışlardır. Bir şehbenderin yapması gereken siyasi, idari, sosyal, dinî ve ekonomik alanla ilgili vazifelerini ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için mücadele etmişlerdir. Bölgede halifenin bir temsilcisi olan ve halk tarafından büyük bir mutluluk ve sevinçle karşılanan Batavya Başşehbenderleri zikredilen alanlarla ilgili edindikleri önemli bilgileri ve bölgedeki faaliyetlerini ise tahriratlar, mektuplar yazarak ve raporlar hazırlayarak sefaret veya nezaret aracılığıyla İstanbul’a bildirmişlerdir.

15 Temmuz 1897 tarihinde Batavya'ya başşehbender sıfatı ile tayin edilen Mehmed Kamil Bey de Endonezya'daki görevine başladıktan ve ülkeyi tanıdıktan yaklaşık 6 ay kadar sonra bölgenin siyasi, sosyal, ekonomik ve dini durumundan bahseden bir rapor hazırlayarak Hariciye Nezaretine göndermiştir. Kendi ismi ile mühürlendiği 17 Aralık 1897 tarihli bu raporunda, Hollanda'nın bölgedeki hâkimiyet sahasını tarif ettikten sonra İslamiyet'in bölgede yayılışı, Avrupalıların önceden hiç bilmedikleri bu bölgelere nasıl geldiklerinden bahsetmiştir. Hollandalıların bölgeye gelerek kurdukları ticaret şirketi aracılığıyla bölgede sömürge faaliyetine başladıklarını, yerli Müslüman halk üzerine uyguladıkları dinî kısıtlamalardan, baskı ve zulüm faaliyetlerinden bahsettikten sonra Müslüman halkın muhtaç, çaresiz ve cahil bırakıldığını nakleder. Ayrıca bölgedeki Müslümanların dini bilgiden mahrum kalmaları sebebiyle bazı meselelerde dinin emir ve yasakları dışında hareket ettiklerini, bu durumun toplum içerisinde ayrışmaya ve dağılmaya sebep olduğunu ifade eder. Neticede Kamil Bey, bu insanları kaderlerine terk etmenin uygun olmayacağını ve onlara gerekli yardımın ve desteğin gösterilmesi gerektiğine vurgu yaparak raporunu sonlandırmıştır. Osmanlı Arşivlerinde tespit edilen bu raporun bölgenin o tarihteki coğrafik, demografik, ekonomik, idari, dini ve sosyal yapısına ilişkin detaylı bilgileri aktardığı ve kayda değer bir belge niteliği taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret Divan-ı Hümayûn Nâme-i Hümayûn Kısmı Belgeleri [A.DVN.NMH]*. No.8, Gömlek No. 30. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Âlî Evrak Odası [BEO]*. No. 703, Gömlek No. 52660; No. 708, Gömlek No. 53080; No. 729, Gömlek No. 54629; No. 740, Gömlek No. 55437; No. 981, Gömlek No. 73517; No. 993, Gömlek No. 74422; No. 1134, Gömlek No. 85035; No. 1162, Gömlek No. 8701; No. 1162, Gömlek No. 87102; No.

1249, Gömlek No. 93607; No. 1291, Gömlek No. 96775; No. 1473, Gömlek No. 110459; No. 1543, Gömlek No. 115677; No. 1998, Gömlek No. 149824; No. 2263, Gömlek No. 169665; No. 2299, Gömlek No. 172353; No. 2321, Gömlek No. 174049; No. 2334, Gömlek No. 175004; No. 2334, Gömlek No. 175046; No. 2427, Gömlek No. 182011; No. 3866, Gömlek No. 289889.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri [DH.SAİD.d]*. No. 1, Gömlek No. 774; No. 1, Gömlek No. 990; No. 1, Gömlek No. 1032; No. 4, Gömlek No. 120; No. 10, Gömlek No. 221; No. 22, Gömlek No. 249; No. 37, Gömlek No. 223; No. 52, Gömlek No. 169; No. 81, Gömlek No. 265.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezâreti Sicill-i Ahval İdaresi Memurin [DH.SAİD.MEM]*. No. 6, Gömlek No. 8.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı [HR.İM]*. No. 67, Gömlek No. 19; No. 239, Gömlek No. 61.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi Belgeleri [HR.SAİD]*. No. 2, Gömlek No. 3; No. 5, Gömlek No. 16; No. 12, Gömlek No. 15; No. 12, Gömlek No. 22; No. 13, Gömlek No. 11; No. 14, Gömlek No. 17; No. 16, Gömlek No. 25; No. 18, Gömlek No. 22.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri [HR.SFR.3]*. No. 316, Gömlek No. 135; No. 317, Gömlek No. 7; No. 324, Gömlek No. 7; No. 324, Gömlek No. 105; No. 324, Gömlek No. 112; No. 473, Gömlek No. 61; No. 473, Gömlek No. 63; No. 473, Gömlek No. 65; No. 473, Gömlek No. 66; No. 482, Gömlek No. 3; No. 493, Gömlek No. 17; No. 507, Gömlek No. 14.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Tahrirat [HR.TH]*. No. 112, Gömlek No. 54; No. 198, Gömlek No. 100; No. 199, Gömlek No. 27; No. 376, Gömlek No. 16.

BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Hariciye [İ.HR]*. No. 285, Gömlek No. 17778; No. 289, Gömlek No. 18146; No. 291, Gömlek No. 18283; No. 301, Gömlek No. 19085; No. 302, Gömlek No. 19160; No. 302, Gömlek No. 19182; No. 303, Gömlek No. 19209; No. 303, Gömlek No. 19233; No. 322, Gömlek No. 20830; No. 323,

Gömlek No. 20849; No. 349, Gömlek No. 17; No. 349, Gömlek No. 28; No. 355, Gömlek No. 32; No. 355, Gömlek No. 40; No. 359, Gömlek No. 57; No. 360, Gömlek No. 17; No. 362, Gömlek No. 16; No. 366, Gömlek No. 56; No. 387, Gömlek No. 22; No. 388, Gömlek No. 1; No. 388, Gömlek No. 23; No. 389, Gömlek No. 7; No. 391, Gömlek No. 20; No. 425, Gömlek No. 20.

BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Taltifat [İ.TAL]*. No. 118, Gömlek No. 5; No. 268, Gömlek No. 57; No. 274, Gömlek No. 72; No. 275, Gömlek No. 48.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Şura-yı Devlet Evrakı [ŞD]*. No. 2512, Gömlek No. 26; No. 2742, Gömlek No. 37; No. 3113, Gömlek No. 55.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret Hususî Maruzât Evrakı [Y.A.HUS]*. No. 174, Gömlek No. 28.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı [Y.PRK.BŞK]*. 62/17.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik [Y.PRK.EŞA]*. No. 28, Gömlek No. 58.

BOA, Osmanlı Arşivi. No. 30-18-1-2, Gömlek No. 136-74-4.

BOA, Osmanlı Arşivi. No. 30-18-1-2, Gömlek No. 146-34-7.

Kitap Makale ve Ansiklopedi Maddeleri

Çakılcı, Diren. “Batavya’da Osmanlı Baş Şehbenderliği: Kuruluşu, Baş Şehbender Ali Galib Bey ve Layihası”. *International Congress of Eurasian Social Sciences*, 8/28 (Ağustos 2017): 726-749.

Eraslan, Cezmi. *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1992.

Erinç, Sırrı. “Cakarta”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 30-32. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Eski Batavya Baş Şehbenderi Hacı Rasim Bey’in Meclis-i Mebusan’a Sunduğu Arzuhali. İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1326/1910.

Göksoy, İsmail Hakkı. “Endonezya (Sömürge Dönemi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 204-209. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

-----, İsmail Hakkı. “Hollanda Doğu Hindistan Şirketi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 232-234. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

-----, İsmail Hakkı. “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Güneydoğu Asya Bölgesi İle İlişkileri”. *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, 3: 29-55. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2011.

-----, İsmail Hakkı. *Endonezya’da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*. Ankara: İSAM Yayınları, 1995.

-----, İsmail Hakkı. *Güneydoğu Asya’da Osmanlı-Türk Tesirleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004.

Kadı, İsmail Hakkı vd. *Ottoman-Southeast Asian Relations: Sources from the Ottoman Archives*. I Cilt. Leiden: Brill, 2019.

Sahillioğlu, Halil. “Ceyb-i Hümayun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 465-467. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Sâlnâme-i Umûr-u Nezâret-i Hâriciye 1306/1888. İstanbul: Matba-i Osmâniye, 1306.

Seben H. Taner. *Singapur’daki İlk Temsilciliklerimiz ve Başkonsolos Ahmed Ataullah Efendi*. Singapur: Türkiye Cumhuriyeti Singapur Büyükelçiliği, 2014. (http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/singapur_v3.pdf).

Şemseddin Sami. *Kamûs-i Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317.

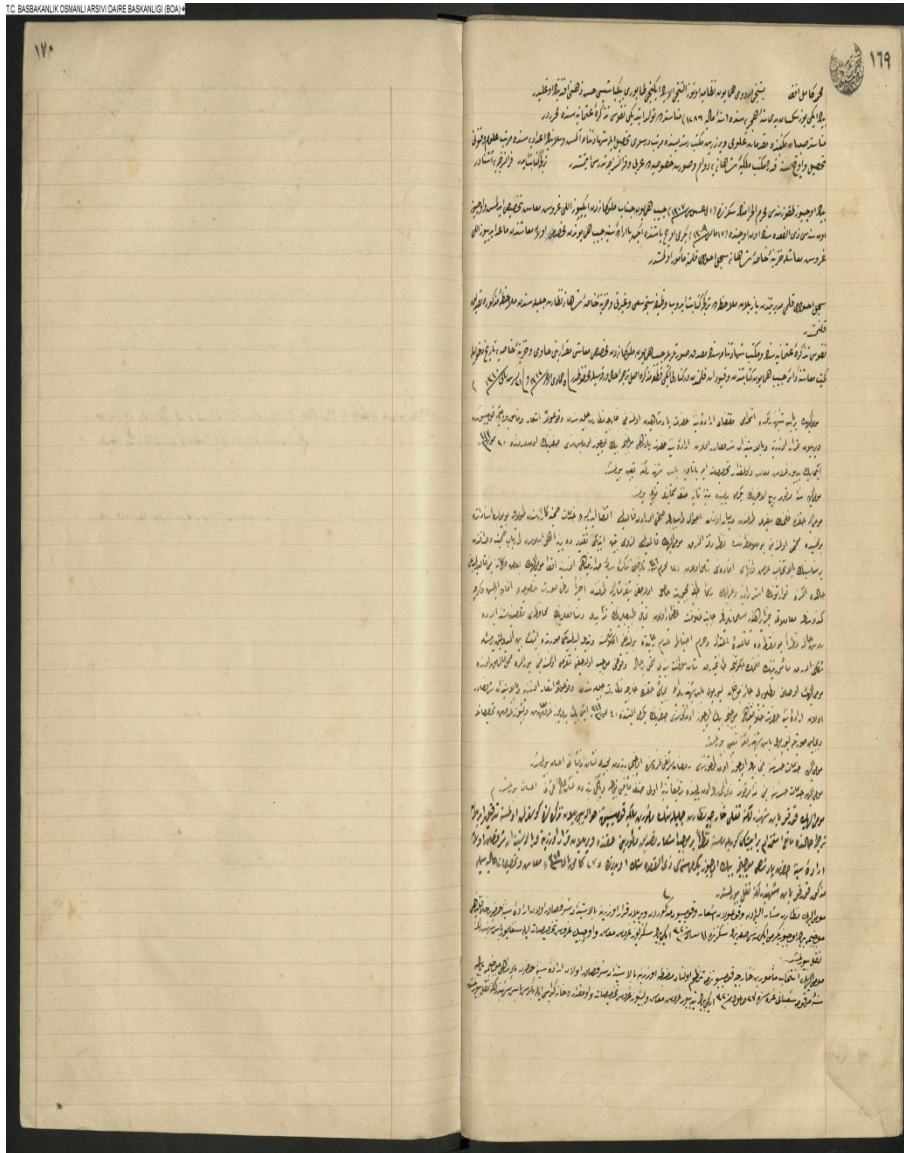
Terzi (Tozduman), Arzu. “Hazîne-i Hâssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17:137-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Tetik, Zübeyir. *Osmanlı Devleti’nin Batavya Başşehbenderleri ve Faaliyetleri 1883-1908*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Vikipedi. “Endonezya”. 27 Eylül 2020. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Endonezya>

Ekler

Ek 1. Mehmed Kamil Bey'in Sicil Kaydını Gösterir Arşiv Belgesi ve Transkripsiyonu (BOA, Osmanlı Arşivi. Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri [DH.SAİD.d]. No. 52, Gömlek No. 169.)

DH.SAİD.00052

Mehmed Kâmil Efendi

Mehmed Kâmil Efendi beşinci ordu-yı hümâyun nizâmiye otuz altıncı alâymın ikinci taburu Binbaşısı Hüseyin Zihnî Efendi’nin oğludur.

Bin iki yüz seksen yedi sene-i hicrîyesinde (sene-i mâliye 1286) Manastır’da tevellud ettiği nüfûs-u tezkere-i Osmâniyesinde muharrerdir.

Manastır Sıbyân Mektebinde mukaddemân ‘ulûmi ve Prizren Mekteb-i Rüşdiyyesi’nde müretteb dersleri tahsîl ile şehâdetnâme almış ve Selanik İdâdiyesi’nde müretteb ‘ulûm ve fûnûn tahsîl ve üç sene kadar Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne’ye devam ve suret-i husûsiyede ‘Arabî ve Fransızca tederrüs etmiştir. Türkçe kitabet ider. Fransızcaya âşinadır.

Bin üç yüz dokuz senesi muharremü’l-harâmenin sekizinde (1 Ağustos 1307) ceyb-i hümâyun cenâb-ı mülûkânedan iki yüz elli guruş maaş tahsîs edilmiş ve üç yüz on senesi zilkadesinin on üçünde (17 Mayıs 1309) yirmi üç yaşında iken ba-irâde-i seniyye ceyb-i hümâyundan tahsîs olan maaşından mâ ‘adâ yedi yüz elli guruş maaşla Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Sicill-i Ahvâl kalemine me’mur olmuştur.

Sicill-i Ahvâl Kalemî Müdüriyeti’nden yazılan mülâhazada Türkçe kitabet idüb vazîfesince sa’y ve gayreti ve Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Nezâret-i Celîlesi’nden mülâhaza-i mezkûre tasdik kılınmıştır.

Nüfûs-u tezkere-i Osmâniyesinin ve mekteb-i şehâdetnâmesinin musaddak suretleriyle ceyb-i hümâyun-u mülûkânedan tahsîs-i maaşî mikdârını hâvî ve Hazîne-i Hâssa’ya târih-i duhûliyle kemmiyet-i maaşına dâ’ir ceyb-i hümâyun kitabetinden ve kuyûdat kaleminden derkenârlı iki kıt’a-yı mezkûre asl-i tercüme-i hâl varakasıyla mahfuzdur. (5 Cemâziyelâhir 1312) (21 Teşrîn-i Sâni 1310)

Mûmâ-ileyhin bir baş şebenderlikde istihdâmı muktezâ-yı irâde-i Hazret-i Padişahîden olmasına mebnî Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden vukû' bulan iş'âr ve Memurîn-i Mülkiye Komisyonu'ndan verilen karar üzerine ve bil-istizân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i Hazret-i Padişahî mûcibince bin üç yüz on beş senesi saferinin on dördünde "2 Temmuz [1]312" iki bin yedi yüz guruş maaş ve ol-mikdâr tahsîsât ile Batavya Baş Şebenderliği'ne tayin buyurulmuştur.

Mûmâ-ileyhe sene-i merkûm rebûlâhîrinin yirmi yedisinde rütbe-i sâniye sınıf-ı mütemâyizi tevcih buyurulmuştur.

Mûmâ-ileyh hakkında Felemenk Sefiri tarafından dermeyân olunan ahvâl ve esbâbın sıhhati oradan kaldırılması iktizâ ider isede hidemât-ı hamîyyet-kârânesinden dolayı bu yolda isnâdatda bulunması da muhtemel olmasına mebnî bu mülâhazanın nazar-ı dikkate alınarak mûmâ-ileyhin kaldırılması luzûm-u tebeyyün ettiği takdîrde yerine ehl-i İslâm'dan ve erbâb-ı hamîyyet ve sadâkatden bir münâsebetin bil-intihâb 'arz ve inhâsı ifâdesine şâmil olan "12 Muharrem [1]316" târihli tezkere-i sâmi-i sadâret-penahî üzerine (?) mûmâ-ileyhin bazı harekâtına mebnî kaldırılmadığı halde (?) istirdâdına ve 'azlinin resmen talebine mecbûriyet hâsıl olacağı sefir-i müşârûnileyh tarafından ahîren dahî sûret-i husûsiye ifâde eylemiş ve gerçi kendüsüne mu'âmelâtı cezâ'ir-i Hindiye Müslümanlarının cânib-i hilâfet-i 'uzemâ-yı olan temâyül-ü tabî'iyelerinin tezâyudî ve menâfi'lerinin muhâfazası maksadına müstenid ise de revş-i hâle nazaran bu noktada kâ'ide-i îtidâle ve hürm-ü ihtiyât 'adem-i ri'âyetde bulunduğu anlaşılmasına ve tebdîl edilmediği sûrette işin beyne'l-devleteyn bir mes'ele şeklini alarak me'mûriyyetinin Felemenk hükûmetince tanıtmayarak şân-ı saltanat-ı seniyye-ye muhtemel bir hâl vuku'na mûcib olacağı taarruz olunmasına mebnî buralara mahal kalmamak üzere mûmâ-ileyhin evsâf-ı mastûre-yi hâ'iz bulunan Livirpûl Baş Şebenderî ile becâyîşi hakkında Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden vukû' bulan iş'âr üzerine ve bil-istizân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i Hazret-i hilâfet-penahî mûcibince bin üç

yüz on altı senesi saferinin yirmi altısında “4 Temmuz [1]314” iki bin yedi yüz guruş maaş ve beş yüz guruş tahsîsâtla ve becâyîş suretiyle Livirpûl Başşehbenderliği’ne ta’yîn buyurulmuşdur.

Mûmâ-ileyhe hidemât-ı hasenesine mebnî bin üç yüz on dokuz senesi ramazan-ı şerîf-i gurreinde üçüncü dereceden Mecîdî nişanı zîşânı ihsân buyurulmuşdur.

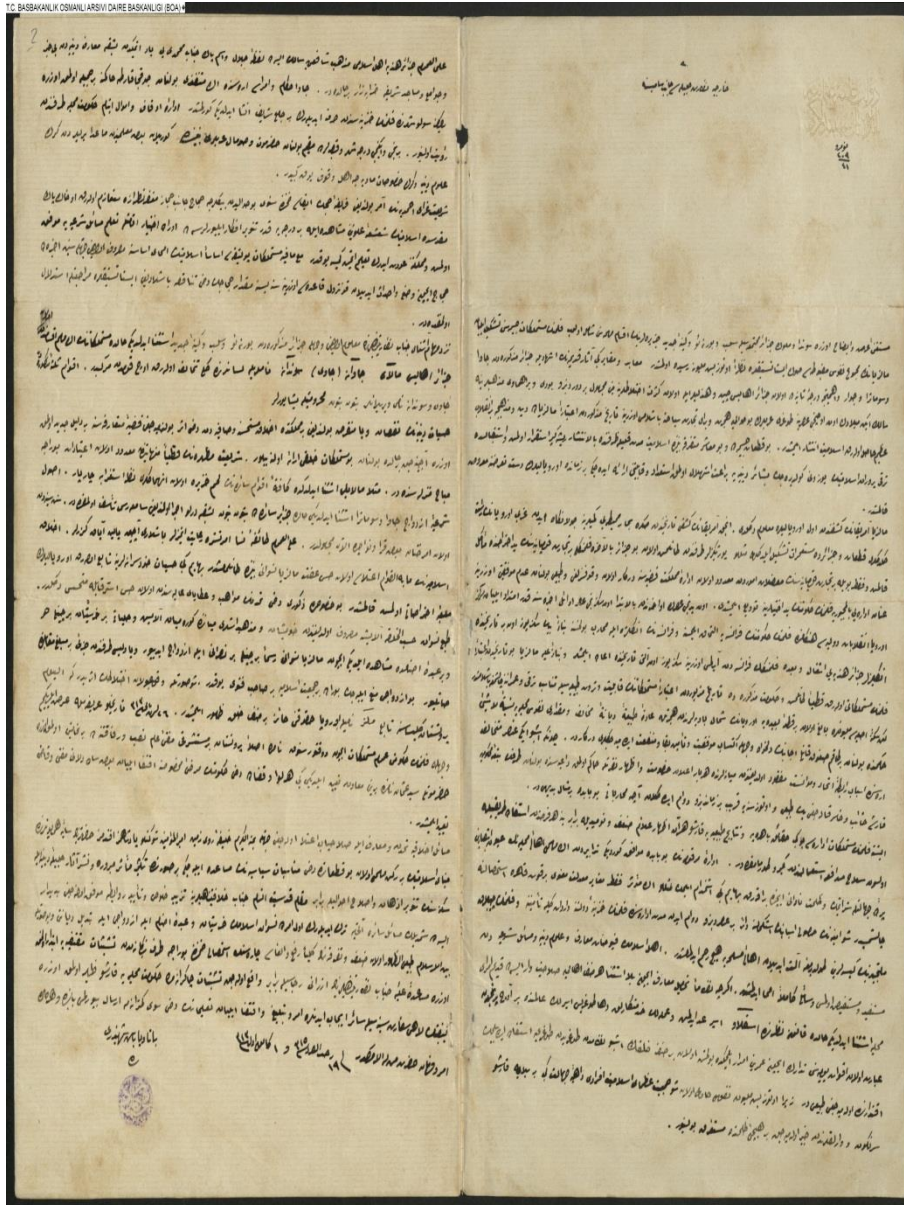
Mûmâ-ileyhe hidemât-ı hasenesine mebnî sene-i merkûme zi’l-hiccesinin on yedisinde terfi’an rütbe-i ûlâ sınıf-ı sâniyesi tevcîh ve ikinci rütbeden nişan-ı âli Osmanî ihsân buyurulmuşdur.

Mûmâ-ileyhin Korfu Baş Şehbenderliği’ne naklî Hâriciye Nezâret-i Celîlesi’nden Memurîn-i Mülkiye Komisyonuna havâle buyurulan tezkeresinde gönderilmiş olmasına tedkîk edilen tercüme-i hâlinde mâni’-i istihdâm bir ilişki görülememesine nazaran ber-mûceb iş’âr tasdîk-ı me’mûrîn hakkında verilen karar üzerine ve bil-istizân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i Hazret-i Padişahî mûcibince bin üç yüz yirmi senesi zi’l-kâ’desinin on birinde “17 Kânûn-u Sâni [1]318” maaş ve tahsîsâtı hâliyesiyle mezkûr Korfu Baş Şehbenderliğine nakl buyurulmuşdur.

Mûmâ-ileyhin nezâret-i müşârun-ileyhâdan vukû‘ bulan iş’âr ve komisyon-u mezkûreden verilen karar üzerine bil-istizân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i Hazret-i hilâfet-penahî mûcibince bin üç yüz yirmi iki senesi saferinin sekizinde 11 Nisan [1]320 iki bin sekiz yüz guruş maaş ve üç bin guruş tahsîsât ile Singapur Baş Şehbenderliği’ne nakl buyurulmuşdur.

Mûmâ-ileyhin İntihâb-ı Me’mûrîn-i Hâriciye Komisyonunda tanzîm olunan mazbata üzerine bil-istizân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i Hazret-i Padişahî mûcibince bin sene-i merkûm şa‘bânı gurreinde 27 Eylül [1]320 iki bin yedi yüz guruş maaş ve beş yüz guruş tahsîsât ve ol-mikdâr da hâne-kirâsı ile Bükreş Baş Şehbenderliği’ne nakl buyurulmuşdur.

Ek 2. Mehmed Kamil Bey'in Hariciye Nezaretine Gönderdiği 1897 Tarihli Rapor ve Transkripsiyonu (BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik [Y.PRK.EŞA]. No. 28, Gömlek No. 58.)

Y.PRK.EŞA.00028.00058.001

Hâriciye Nezâreti Celîlesi Cânib-i Sâmisî’ne

Devlet-i Aliye-i Osmaniye

Batavya Başşehbenderliği

Numero

209/41

Müsta’nî-i ‘arz ve îzâh üzere Sunda ve Maluku cezâ’ir-i müctemi‘asıyla Selebes, Borneo ve Gine-i Cedîd cezîrelerinin aksâm-ı mühimmesine şâmil olup Felemenk müstemlekât-ı cesîmesini teşkîl eyleyen Malezya’nın mecmu‘ nüfûs-ı mazbûtası son istâtistiklere nazaran otuz beş milyona resîde olmuştur. Me‘âbid ve mekâbir gibi âsâr-ı kadîmenin eşhâdıyla cezâ’ir-i mezkûreden Cava ve Sumatra ve civâr ve ehemmiyetçe derece-i sâniyede olan cezâ’ir ahâlîsi Çin ve Hindliler ile olan kesret-i ihtilâtlarına mebnî mechûl bir devirden beru Buda ve Brahmanvi mezheblerine sâlik iki mîlâdın on üçüncü ‘asrına doğru ‘Arapların bu havâliye hicret ve berâ-yı ticâret seyâhata başlaması üzerine târih-i mezkûrdan i‘tibâren Malezya’da din ve mezhebçe bir inkılâb-ı ‘azîm hâsıl olarak İslâmiyet intişâr eylemiştir. Bu kıt‘ât-ı cesîmede ve bu ma‘âşir-i müteferrika beyninde İslâmiyet müddet-i kalîle zarfında bi’l-intişâr rîşe-gîr-i istikrâr olmuş ve istikbâlde terakkî-perverân İslâmiyet’in yüzünü güldürecek beşâ’ir-i dîniyeye berâ’at-i istihlâl olmak isti‘dâd ve kâbiliyetini irâ’e ideceği bir zamanda Avrupalıların dest-i ta‘arruzuna ma‘rûz kalmıştır.

Malezya Amerika’nın keşfinden evvel Avrupalılara ma‘lûm değildi. Ancak Amerika’nın keşfi târihinden sonra Bahr-ı Muhîte’yi gemilerine cevelân-gâh iden garbî Avrupa’nın rast geldikleri kıt‘ât ve cezâ’irede müsta‘hirât teşkil eyledikleri misüllü Portekizler tarafından tanınmış olan bu cezâ’ir bilâhare Felemenkli bir ticâret kumpânyasının yed-i ihtirâsında mü’ekkel kalmış ve fakat böyle bir ticâret kumpânyasının mu‘addelât-ı umûrdan ma‘dûd olan idâre-i memleket kaziyyesine der-kâr olan vukûfsuzluğu ve tâbî-i bulunan ‘adem-i muvaffakiyeti üzerine ‘inân-ı idâre-yi bi’l-mecbûriye Felemenk Hükûmeti’nin yed-i ihtiyârına tevdi‘ eylemişti. On yedinci ‘asrın evâhirinden bi’l ibtidâ on sekizinci ‘asr-ı evâ’il-i âhiresine kadar imtidâd eyleyen merkez Avrupa inkılâbât-ı düveliyyesi hengâmında Felemenk Hükûmeti’nin Fransa’ya iltihâk eylemesine ve Fransa’nın İngiltere ile muhârib bulunmasına binâ’en bin sekiz yüz on bir

târihinde İngilizler Cezâ'ir-i Hindiyeye'yi işgâl ve ba'dehû Felemenk'in Fransa'dan ayrılması üzerine sekiz yüz on altı târihinde i'âde eylemişler ve binâ'en 'aleyh Malezya bu târihden i'tibâren Felemenk müstemlekâtı olarak kat'iyyen tanınmış ve hükûmet-i mezkûrede târih-i mezbûrdan i'tibâren müstemlekâtının kâbiliyet ve servet-i tabi'iyyesiyle mütenâsib terakkî ve 'ümrânına çalışmağa başlamıştır. Lâkin sekene-i asliyesi milyonlara bâliğ olan bir kıt'a-i ba'îdeye Avrupa'nın şimâl bâdiyelerinden hicret 'âdeten tabi'iyeten diyâneten muhâlif ve mikdâr nüfûs-ı mahalliyeye nisbeten lâ-şey'ün hükmünde bulunan bir tâkım soğukkanlı ecânibin dil-hâh vechile iktisâb-ı muvaffakiyet ve te'mîn-i bekâ ve menfa'at edemeyecekleri der-kârdır. Çünkü işbu iki anâsır-ı mütehâlif arasında esbâb-ı râbıta-i ittihâd ve müdâneset mefkûd olduğundan meyânelerinde her bâr i'lân-ı husûmet ve izhâr-ı nefretle hâkim olmak dâ'iyyesinde bulunan tarafın teb'â-i mahkûmeye karşı hâ'ib ve hâsir kalacağı pek tabi'î ve otuz seneye karîb bir zamandan beru devam edegelen Açe muhârebâtı bu bâbda bir misâl-i bedihîdir.

İşte Felemenk müstemlekât idâresi bu gibi hakâyık-ı bâhireye ve netâyic-i tabi'iyeye karşı her an izhâr-ı 'alâ'im-i za'f ve nevmîdiyle berâber yine her fırsattan istifâde tarîkiyle olsun silâh-ı müdâfa'ayı isti'mâlinden gerü durmamaktadır. İdâre-i merkûmenin bu bâbda muvâfık gördüğü tedâbirden en mühimmi ahâlî-i mahalliye'nin 'uyûn-u ibtisârını perde-i cehâletle setr etmek ve zulmet-i nâdânî içinde bırakarak behâyim gibi istihdâm eylemek misüllü en mü'esser fakat muğâyir-i ma'delet-i ma'nevî bir kuvvet-i kâhire istihsâline çalışmasıdır şu emniyenin husûlü esbâbının istikmâline dâ'ir bir 'asırdan beru devam eden müddet-i idâresinde Felemenk hazîne-i devletine varidât-ı külliye te'mînine ve Felemenk çıblâk mültecîlerinin keselerini doldurmağa âlet edilen ahâlî-i Müslime'ye hiç rahm edilmemiştir. Ehl-i İslâm'ın fuyûzât-ı ma'ârif ve 'ulûm-ı dîniye ve mesâ'il-i şer'iyyeden müstefid ve müstefyîz olması vesâ'i kâmilen imhâ edilmiştir. Egerçi nizâmen tahsîl-i ma'ârif için bilâ-istisnâ her sınıf-ı ahâlîye salâhiyet var ise de kadîm umerâ-yı mahalliye istisnâ edildiği halde kanûn nazarında ısklav[slave] esîr 'add edilmiş ve amelelik hizmetkârlık daha doğrusu esirlik âleminde bir avuç pirinçden 'ibâret olan akvât-ı yevmiyesini tedârik için ömrünü imrâr eylemekte bulunmuş olan bir sınıf-ı halkın iş bu nizâmdan doğrudan doğruya istifâde edebilmek iktidârında

olamayacağı tabî’idir. Zîrâ otuz beş milyon nüfûsu hâvî olan şu cem’iyyet-i ‘uzemâ-yı İslâmiyenin efrâdı dâhiye-i cehâlet gibi bir belâya karşı sernigûn ve varlıklarından habîr olamayacak bir hîç-i zulmetde müstağrak bulunuyor. [1]

‘Ale’l-‘umûm Cezâ’ir-i Hindiye ehl-i İslâm’ı mezheb-i Şâfi’î’ye sâlik ise de lâfza-i Celâl ve ism-i pâk-ı cenâb-ı Muhammedî’yî yâd itmekten başka ma’ârif-i dîniyeden bî-haber ve cevâmi‘ ve mesâcid-i şerîfe harâbe-zâr bir haldedir. Cava hükâm ve ümerâsı arasında en müteneffizi bulunan Yogyakarta hâkimine bir cemîle olmak üzere yalnız Solo şehrinde Felemenk hazînesinden sarf edilerek bir câmi’-i şerîf inşâ edildiği görülmüşdür. İdâre-i evkâf ve emvâl-i eytâm hükûmeti mahalliye tarafından rü’yet olunuyor. Birinci ve ikinci derece şehir ve kasabalarda mukîm bulunan Hadramut ve Somali ‘Arapları beyninde görülen ba’zı mu’allimînden mâ’adâ yerlilerden gerek ‘ulûm-ı dîniye ve gerek husûsât-ı maddiyece ehl-i vukûf yok gibidir.

Şerî’at-ı garrâ-yı Ahmediye’nin âmir bulunduğu farîza-i haccın îfâsı zîmnında senevî bu havâliyeden binlerce hüccâc cânib-i Hicâz mağfîret-tırâza müsta’zım olarak o hâk-ı pâk-ı mukaddese-i İslâmiye’tin şa’şa’a-i uluvvîyetini müşâhede ile bir dereceye kadar tenvîr-i efkâr eyliyorlarsa da orada ihtiyâr-ı ikâmetle ta’allüm mesâ’il-i şer’iyyeye muvaffak olmuş ve memleketine ‘avdet ederek ta’lîm etmiş kimse yoktur. Mamâfih müstemlekât politikası esâsen İslâmiyet’in imhâ-yı esâsına masrûf olacağı cihetle sinîn-i âhirede hüccâc için vaz’ ve ihdâs edilen kontrol kâ’idesi üzerine sene başına mikdâr-ı hüccâcın dahî tenâkîsa başladığı istatistiklere mürâca’atla istidlâl olunmaktadır.

Nezd-i merâm âşina-yı cenâb-ı nezâret-penâhilerinde malûm olduğu vechile cezâ’ir-i mezkûreden Borneo ve Selebes ve Gine-i Cedîd istisnâ edildiği hâlde müstemlekâtının en mühim aksâmından olan cezâ’ir ahâlîsi Malay, Cavana (Cavî), Sundana nâmlarıyla lisânlarında küllî tehâlûf olarak üç kavimden mürekkebdir. Akvâm-ı selâse-i mezkûreden Cavî ve Sundana nâmı verilenler bütün bütün mahrûmiyetle yaşıyorlar.

Hissiyât-ı Dîniye’nin noksân veyâ münkariz bulunduğu bir memleketde ahlâk-ı müstahsine ve sâfiyeden dahî eser bulunamayacağı kaziyeye-i müte’ârifesine bir delîl-i cedîd olmak üzere

acınacak bir hâlde bulunan bu müstemlekât halkı irâ'e olanabilür. Şerî'at-ı mutahharanın kat'iyen menhiyyâtından ma'dûd olan i'tiyâdât buraca mübâh menzilesindedir. Meselâ Malaylar istisnâ edildikte kâffe-i akvâm-ı sâ'irenin lahm-ı hınzıra olan inhimâkları nazar-ı istiğrâba çarpar. Usûl-ı şer'iyeye-i izdivâc Cava ve Sumatra istisnâ edildiği hâlde cezâ'yir-i sâ'irede bütün bütün başka dürlü icrâ olunduğu sâmi'a-res te'essüf olmaktadır. Sünen-i seniyyeden olan emr-i hitân bazı kurrâ ve nevâhîde el-ân meçhûldür. 'Ale'l-umûm tâ'ife-i nisâ emr-i tesettüre ri'âyet etmezler başları açık yalın ayak gezerler. Ahlâk-ı İslâmiye'nin ma bihi'l-kıvâm i'tilâsı olan hiss-i iffet Malezya nisvânı beyinde tanınmamıştır beyâhim gibi hissiyât-ı hod-serânelerine tâbi' olarak Avrupalıların mel'abe-i ihtirâsâtı olmuş kalmıştır. Bu hususda zükûru dahî temeddünün mevâhib ve 'atâyâ-yı 'âliyyesinden olan hiss-i istirkâbla mütehassis değildir. Tab'-ı nisvân hasbel-hulka âlâyîşe masrûf olduğundan havîşân ve mezhebdaşları meyânında göremeyen âlâyîş ve hilyânı bir Hristiyan bir Çinli her ve bir 'abde-i esnâmda müşâhade eylediği için Malezya nisvânı resmen bir Çinli bir Nasrâni ile izdivâc ediyor veya velîsi tarafından cüz'î bir meblağ mukâbilinde satılıyor. Bu izdivâcı men' eyleyecek burada bir cem'iyet-i İslâmiye bir sâhib-i fetvâ yoktur. Şu sûretle vuku'bulan ihtilâtın eseridir ki el-yevm Protestan kilisesine tâbi' Melez nâmıyla Avrupa hukûkuna hâ'iz bir sınıf-ı halk zuhûr eylemiştir. 26 Teşrîn-i Sâni [1]312 târihli 'arızamla 'arz eylediğim vechile Felemenk hükûmeti umûm-u müstemlekât için Doktor Sinok nâmında aslen Protestan bir müsteşriki müftî-i âmm nasb ve refakatine de bir nümâyîş olmak üzere Hadramutlu Seyyid Osman nâmında birini mu'avin ta'yîn eylediği gibi her livâ ve kazâda dahî hükûmetin murahhas-ı mahsûsuna iktizâ eyleyen bazı sâde dilânı müftî ve kadı ta'yîn eylemiştir.

Mesâ'il-i Ahlâkiye temeddün ve ma'ârif ile salâh-yâb-ı i'tilâ olacağı cihetle bi-mennihi'l-kerîm halife-i rûy-i zemîn emîrül-mü'minîn şevketlû padişâhımız efendimiz hazretlerinin sâye-i hümâyûnlarından cenâb-ı İslâmiyet'in bir rükn-ı mühimmi olan bu kıt'âtda dahî münâsebât-ı siyâsiyenin müsâ'ade eyleyeceği bir sûretde teksîr-i me'âsir-i mebrûre ve neşr-i âsâr-ı celîle-i dîniye ile sekenesinin tenvîr-i ezhân ve ıslâh-ı ahvâliyle beraber makâm-ı kudsiyyet-i ittisâm-ı cenâb-ı Hilafet-penâhîlerine tezyîd-i hulûsî ve te'yîd-i revâbita muvaffak olunacağı bedîdâr ise de şimdilik mesâ'il-i

sâ’ire âtiye terk edilerek evvel emirde nisvân-ı İslâm’ın Hristiyan ve ‘abde-i esnâm ile izdivâcî ile tebdîl-i diyâneti ve bu sûretle beyne’l-İslâm tabî’iyyü’z-zuhûr olan za’f ve tefrikanın külliyyen ref’ ve ilgâsı çâresinin istihsâli zımnında buraca taraf-ı bendegânemden teşebbüsât-ı mukteziyyeye ibtidâr olunmak üzere müsâ’ade-i ‘aliyye-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerine erzânî ricâsıyla beraber vâki’ olacak teşebbüsât-ı çâkerânemde hükûmet-i mahalliyeye karşı zâhir olmak üzere keyfiyetin Lahey Sefâret-i Seniyyesi’yle sâ’ir icâb edenlere emr ve teblîğ ve iktizâ eyleyen ta’lîmâtın dahî sûy-ı kemterâneme irsâl buyurulması bâbında ve her hâlde emr-u fermân hazreti men lehü’l-emrindir.

Fî 19 Recebü’l-ferd sene [1]315 ve 1 Kânûn-ı Evvel sene [1]312.

Batavya Başşehbenderi Bende-i Mehmed Kamil.